

שיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת כי תצא תשפ"ה¹

(נכתב ונערך על פי שיחות משנים שעברו)

עבודת ראש השנה - "תמליכוני עליכם"

מלחמת היצר - הקשה שבמלחמות

התורה אומרת: "כִּי תֵצֵא לְמִלְחָמָה עַל אֹיְבֶיךָ, וַיִּתְּנֶנּוּ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּיָדְךָ וְשָׁבִיתָ שְׁבִי" (דברים כא, י). "עַל אֹיְבֶיךָ" - לשון רבים². "וַיִּתְּנֶנּוּ" - לשון יחיד³. למה עוברת התורה מלשון רבים ללשון יחיד?

אמרו בדרך רמז (עי' כלי יקר), שמדובר באמת בשני אויבים. אויב חיצוני, ואויב פנימי. לגבי האויב החיצוני אומרת התורה "וַיִּתְּנֶנּוּ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּיָדְךָ, וְשָׁבִיתָ שְׁבִי". את האויב הזה הקב"ה ידאג להכניע לפניך. אבל נשאר עדין האויב השני, הפנימי - "וְרָאִיתָ בְּשָׁבִיָּה אִשֶּׁת יִפֹּת תֹּאכַר" (שם, יא) - "לא דיברה תורה אלא כנגד יצר הרע" (רש"י שם)⁴. את האויב הזה אתה צריך להכניע. כאן אין "וַיִּתְּנֶנּוּ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּיָדְךָ", אלא אתה זה שצריך להתגבר עליו. אם קשה לך להתגבר על האויב הזה - התורה מקילה עליך, ומתירה לך אשת יפת תואר, [שזהו היתר שמאד לא כדאי לסמוך עליו (עי' רש"י שם)]. אבל ברמת העקרון, את האויב הזה אתה צריך להכניע, ואתה זה שצריך להתגבר עליו. לכן נאמר "וַיִּתְּנֶנּוּ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּיָדְךָ" בלשון יחיד, כי רק אחד משני האויבים ה' יתן בידך. על האויב השני תצטרך להתגבר בעצמך⁵.

ובאמת, שאת האויב השני הרבה יותר קשה לנצח, כפי שמביא בעל "חובות הלבבות" על חסיד אחד "שפגע אנשים שבים ממלחמת אויבים, וְשָׁלְלוּ שָׁלָל אַחֵר מִלְחָמָה חֲזָקָה. אמר להם: שְׁבַתְּמֵן מִן הַמִּלְחָמָה הַקִּטְנָה, הַתַּעֲתָדוֹ לַמִּלְחָמָה הַגְּדוֹלָה! אמרו לו: ומה היא המלחמה הגדולה? אמר

1. לדעת הרב שליט"א, בכל פרשה בתורה יש קשר או הקבלה בין תחילת הפרשה לסופה. [הרב פרסם מאמר בענין זה בכתב העת "ירושתנו", כרך ג' (תשס"ט) עמ' ק"ח. כתב עת זה יוצא לאור פעם בשנה ע"י "מכון מורשת אשכנז" (בני ברק), ובו מחקרים וסקירות בתורתם של חכמי אשכנז, אורחותיהם ומנהגיהם].

הקשר שציין אליו הרב שליט"א בפרשת כי תצא: "כִּי תֵצֵא לְמִלְחָמָה עַל אֹיְבֶיךָ" (דברים כא, י) ⇔ "וְהָיָה בְּהִנִּיחַ לְךָ מִכָּל אֹיְבֶיךָ" (שם כה, יט). קשר נוסף: "וְרָאִיתָ בְּשָׁבִיָּה אִשֶּׁת יִפֹּת תֹּאכַר... וְלָקַחְתָּ לָּךְ לְאִשָּׁה" (שם כא, יא), "אִם אֵין הַקֶּבֶץ מִתִּירָה יִשְׁאֵנָה בְּאִסּוּר" (רש"י) ⇔ "וְלֹא יֵרָא אֱלֹהִים" (שם כה, יח). קשר נוסף: "וְלָקַחְתָּ לָּךְ לְאִשָּׁה" (שם כא, יא), "אִם אֵין הַקֶּבֶץ מִתִּירָה יִשְׁאֵנָה בְּאִסּוּר" (רש"י) ⇔ "כָּל הַנְּחָשִׁים אֲחֵרֶיךָ" (שם כה, יח), "חֲסִרִי כַח מַחֲמַת חֲטָאִם" (רש"י שם).

קשר נוסף: "וְלָקַחְתָּ לָּךְ לְאִשָּׁה" (שם כא, יא), "מִתְגִּיירָת בַּעַל כְּרָחָה" (רמב"ן שם, יב) ⇔ "זָכוֹר אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ עֲמָלֶךָ" (שם כה, יז), "תִּמְנַע... בַּעֲיַד לַאֲיֹרִי... וְלֹא קִבְלוּ... נֶפֶק מִיָּנָה עֲמָלֶךָ דַּעֲרִינָהוּ לְיִשְׂרָאֵל" (סנה' זט, ב). [קשר הפוך].

קשר נוסף: "וְאַחֲרַיִךְ בְּנֵי תְּבוּאָה אֲלֵיהֶם וְכַעֲלָתָהּ וְהִיָּתָה לָּךְ לְאִשָּׁה" (שם כא, יג) ⇔ "יִבְמָה יָבֵא עֲלֶיהָ וְלָקַחְתָּ לָּהּ לְאִשָּׁה" (שם כה, ה). קשר נוסף: "וְהָיָה אִם לֹא תִפְצֹתָ בָּהּ" (שם כא, יד) ⇔ "וְאִם לֹא יִחַפֵּץ הָאִישׁ לִקְחָתָהּ אֶת יִבְמָתוֹ" (שם כה, ז). קשר נוסף: "וְהָיָה הַבֵּן הַבְּכֹר לְשִׁנְיָה" (שם כא, טו) ⇔ "וְהָיָה הַבְּכֹר אֲשֶׁר תִּלְדַּ" (שם כה, ו). קשר נוסף: "כִּי תִתְיַיֵּן לְאִישׁ שְׂטֵי נָשִׁים וְכו' וְיִלְדוּ לוֹ בָּנִים וְכו' וְהָיָה כִּיּוֹם הַנְּחִילוֹ אֶת בְּנָיו" (שם כא, טז-טז) ⇔ "כִּי יֵשְׁבוּ אֲחִים יִתְדוּ" (שם כה, ה), "הַמִּיּוֹחָדִים בְּנִחְלָה" (רש"י), "שֶׁהֵם אֲחִים מִן הָאֵב." קשר נוסף: "וְהָיָה כִּיּוֹם הַנְּחִילוֹ אֶת בְּנָיו וְכו' אֶת הַבְּכֹר בֶּן הַשְּׁנוּאָה יָבִיר לְתֵת לוֹ פִּי שְׁנָיִם" (שם כא, טז-טז) ⇔ "וְהָיָה הַבְּכֹר אֲשֶׁר תִּלְדַּ" קוֹם עַל שֵׁם אֲחִיו הַמֵּת" (שם כה, ה), "יִטּוֹל נִחְלַת הַמֵּת בְּנִכְסֵי אֲבִיו" (רש"י).

קשר נוסף: "בֶּן סוֹרֵר וּמוֹרֵד וְכו' וְיִסְרוּ אוֹתוֹ" (שם כא, יח), "מִתְרִין בּוֹ בַּפִּנִּי שְׁלֹשָׁה וּמִלְקִין אוֹתוֹ" (רש"י) ⇔ "אִם בֶּן הַכּוֹת הִרְשָׁע וְהִפִּילוֹ הַשֹּׁפֵט וְהִקְהוֹ לְפָנָיו" (שם כה, ב).

קשר נוסף: "וְיִסְרוּ אוֹתוֹ, וְלֹא יִשְׁמַע אֲלֵיהֶם" (שם כא, יח) ⇔ "וְיִדְבְּרוּ אֵלָיו, וְעָמַד וְאָמַר לֹא חָפַצְתִּי לִקְחָתָהּ" (שם כה, ח). קשר נוסף: "וְהוֹצִיאוּ אוֹתוֹ אֶל זִקְנֵי עִירוֹ" (שם כא, יט) ⇔ "וְקָרְאוּ לוֹ זִקְנֵי עִירוֹ" (שם כה, ח).

קשר נוסף: "וְהוֹצִיאוּ אוֹתוֹ אֶל זִקְנֵי עִירוֹ וְאֵל שַׁעַר מְקוֹמוֹ" (שם כא, יט) ⇔ "וְעָלְתָה הַשְּׁעָרָה אֶל הַזִּקְנִים" (שם כה, ז). קשר נוסף: "וְיִדְבְּרוּ אֵלָיו אֲנָשֵׁי עִירוֹ בְּכָבֵדִים" (שם כא, כא) ⇔ "לֹא יִהְיֶה לָּךְ בְּכִסֵּף אָבִין וְאָבִין" (שם כה, יג). קשר נוסף: "כִּי יִקְרָא קֵן צִפּוֹר לְפָנֶיךָ בְּדֶרֶךְ" (שם כב, ו) ⇔ "אֲשֶׁר קָרָךְ בְּדֶרֶךְ" (שם כה, יח). קשר נוסף: "וְיִדְבְּרוּ אֵלָיו אֲנָשֵׁי עִירוֹ בְּכָבֵדִים וְנָמַת, וּבְעֶרְתָּ הָרֶעַ מִקֶּרְבְּךָ" (שם כא, כא) ⇔ "תִּמְחָה אֶת זָכָר עֲמָלֶךָ מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם" (שם כה, יט).

2. כי הוא מלא יו"ד - "אֹיְבֶיךָ". ובלשון יחיד צריך לומר "אֹיְבֶיךָ".

3. דבלשון רבים היה לו לומר "וַיִּתְּנֶנּוּ".

4. ובזוהר חדש (פרשת כי תצא) מבואר, דכל הפרשה כולה לא נאמרה אלא כנגד יצר הרע. דכך אמרו שם: "כִּי תֵצֵא לְמִלְחָמָה עַל אֹיְבֶיךָ - דא יצר הרע, דאנן צריכין למיפק לקבליה במילין דאורייתא ולקטרגא ליה (=ולצרוור אותו), וכדין יתמסר בידא דבר נש... אִשֶּׁת יִפֹּת תֹּאכַר - דא היא נשמתא (שהיא שבויה ביד יצר הרע)... וּבְקָתָהּ אֶת אֲבִיָּהּ וְאֶת אִמָּהּ יִבְחַר - דא היא דא דלול"ל. ומבואר שם ש"אֲבִיָּהּ" זה הקב"ה, ו"אִמָּהּ" זו התורה (ועל הנשמה לבכות על ריחוקה מהם, בגלל היצירה שלקחה בשבי). [ואחר כך (אחרי שתתגבר על יצה"ר) תבוא אֲלֵיהָ (אל הנשמה) וּבְעָלְתָהּ, וְהִיָּתָה לָּךְ לְאִשָּׁה".

וגם ברש"י נרמז קצת ענין זה, שכתב: "כִּי תֵצֵא לַמִּלְחָמָה - במלחמת הַרְשוּת הכתוב מדבר". מה היא מלחמת הַרְשוּת? - בדרך רמז י"ל, שהיא מלחמת היצר. **הַרְשוּת** נתונה לכל אדם להיות צדיק או רשע (אבות פ"ג מ"א). והיצר מושך לרע. וצריך להלחם בו ולהכריעו ולנצחו.

5. והגם שחז"ל אמרו "יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש להמיתו... ואלמלא הקב"ה שעוזר לו - אינו יכול לו" (סוכה נב, ב), הרי שהקב"ה עוזר גם במלחמה השנייה - נגד יצה"ר - אך במלחמה הראשונה, אין צורך במאבק רוחני פנימי. צריך תפלה וזכויות, אבל אין כאן מלחמה פנימית. רק חיצונית. ואותה - הקב"ה מנהל. "מלחמות - אני עשיתי" (ע"ז דף ב, ב) [פירוש, שעל מלחמה ישנה השגחה מיוחדת של הקב"ה, ואי אפשר כלל לייחס אותה למעשי בני אדם. רק הקב"ה מנהל את מהלך המלחמה, והיא אינה מושפעת ממעשי בני אדם]. משא"כ במלחמה נגד האויב הפנימי - נגד יצה"ר - כאן עיקר המלחמה היא שלנו. אנו אלו שצריכים לעשות את עיקר המאמץ המלחמתי. אמנם הקב"ה עוזר, כנ"ל, אך עיקר המאמץ הוא שלנו.

המלחמה הזו - לעולם אינה נגמרת. עם האויב הזה צריך להתמודד תמיד, כל ימי חיינו. ובמיוחד בחודש אלול. זה הזמן לצאת למלחמה נגד היצר הרע וחייליו. אם נעשה מצדנו את כל המאמצים האפשריים להלחם באויב הרע הזה ולנצחו, הקב"ה יעזור לנו גם במלחמה הזו⁶, ובפרט בחודש הזה, חודש הרחמים והסליחות, חודש של "אני לדודי ודודי לי", שיש בו יותר קרבת אלקים ויותר סייעתא דשמיא משאר ימות השנה. אבל אם לא נתאמץ - לא יהיה כלום. כי המלחמה הזו מוטלת בעיקרה עלינו, ואם אנו לא נלחם אותה, הקב"ה לא יעשה אותה בשבילנו⁷.

עשרת ימי תשובה מתחילים בראש השנה. שני ימי ר"ה, הם שני הימים הראשונים של עשרת ימי תשובה. וצריך להבין: הרי בר"ה איננו אומרים שום וידוי!⁸ ! נזהרים אפילו שלא להזכיר שחטאנו, בראש השנה, כדי שלא לתת פתחון פה לשטן לקטרט עלינו ח"ו (עי' משנ"ב סי' תקפ"ד ס"ק ג'). נמנעים אפילו מאכילת אגוזים בר"ה, כי "אגוז" בגימטריא "חטא"⁹ [ללא האות א' שאינה נשמעת]¹⁰ (רמ"א או"ח סי' תקפ"ג ס"ב). אם כל כך "בורחים" בר"ה אפילו מהזכרת העובדה שחטאנו, במה מתבטאת עבודת התשובה שלנו בראש השנה? כיצד יכולים ימי ראש השנה להמנות על עשרת ימי תשובה, בלי תשובה וידוי?

זוהי בדיוק צורת עבודתנו בר"ה. בראש השנה איננו מפרקים את חומת העברות שלנו בפטיש ויתד, אלא חותרים תחת היסוד. היסוד לכל העברות שלנו, הוא אי הכרה מספקת במלכות שמים. אם אדם היה רגיל לחשוב יותר על כך שהקב"ה הוא המלך והמנהיג היחיד שקובע מה יהיה בעולם, הוא ממית והוא מחיה, הוא גוזר איזו לחרב ואיזו לרעב ואיזו לַדְּבָר - הוא היה נזהר הרבה יותר שלא לעבור על רצון ה'. אבל כנראה שאיננו חושבים על זה מספיק, וממילא במשך השנה נבנית על היסוד הזה חומת העברות שלנו, המבדילה בינינו לבין הקב"ה. עבודת התשובה שלנו בר"ה היא למוטט את היסוד הזה. להשריש בלבנו את ההכרה, שרק ה' קובע מה יהיה בעולם, ולא שום כח אחר. לא נתניהו, לא טראמפ ולא שום אדם אחר קובעים מה יהיה כאן, אלא רק הקב"ה לבדו קובע מה יהיה.

זה שעבודת היום של ר"ה היא העמקת ההכרה במלכות ה', רואים גם בנוסח הברכה שתקנו לנו חז"ל בתפלת ראש השנה ובקידוש היום. הגמרא הרי אומרת, "אין חותמין בשמים" (ברכות מט, א). [כלומר, גם בברכה שעוסקת בכמה ענינים, על החתימה לעסוק בענין אחד בלבד, ולא יותר. למשל: בברכת "מחיה המתים" מזכירים שבחים רבים - "אתה גבור לעולם ה', מחיה מתים אתה... סומך נופלים, ורופא חולים, ומתיר

© כל הזכויות שמורות - למשפחת נבנצל ולישיבת הכותל, ירושלים - <http://www.hakotel.org.il>

אסורים" וכו'. ובכל זאת, בחתימת הברכה אומרים רק "ברוך אתה ה' מחיה המתים", ולא "ברוך אתה ה' מחיה מתים וסומך נופלים ורופא חולים ומתיר אסורים". ממילא קשה, כיצד חותמים בר"ה את ברכת קדושת היום (בתפלה ובקידוש) במילים "מלך על כל הארץ, מקדש ישראל ויום הזכרון"? הרי שלושה ענינים יש כאן: (א) מלך על כל הארץ, (ב) מקדש ישראל, (ג) מקדש יום הזכרון!

לגבי הצירוף של "מקדש ישראל ויום הזכרון" מסבירה הגמרא (סו, שאין כאן שני ענינים אלא ענין אחד - מקדש ישראל, שמקדשים את יום הזכרון. [כלומר, זהו אחד המאפיינים של קדושת ישראל, שיש בכחם לקדש את הזמנים, ובכלל זה גם את יום הזכרון]. אבל "מלך על כל הארץ" - כיצד שייך ענין זה ל"מקדש ישראל ויום הזכרון"? מדוע אין כאן בעיה של חתימה בשני ענינים?

התשובה היא, שאין כאן שני ענינים, אלא הכל ענין אחד. תוקף קדושת יום ר"ה הוא, להגיע להכרה שה' הוא "מלך על כל הארץ", ולהבין את משמעותה של מלכות זו. אמנם בכל ערב ובכל בוקר אנו ממליכים את ה' באמירת "שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד", וכן בכל ברכה שאנו מברכים אנו מזכירים את מלכות ה' בעולם ("ברוך אתה ה'... מלך העולם..."), אך בכל זאת בר"ה ובעשרת ימי תשובה אנו מקדישים תשומת לב מיוחדת לנושא זה, של חיזוק ההכרה במלכות ה'. כמו שאת יציאת מצרים מזכירים פעמים ביום, ובכל זאת נתנו לנו לילה אחד מיוחד להעמיק בו יותר את התודעה ואת ההרגשה של יציאת מצרים, כך נתנו לנו גם יום מיוחד להעמיק בו את התודעה של מלכות שמים, וזהו ראש השנה. "אָמְרוּ לִפְנֵי בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה מַלְכוּת... כְּדֵי שֶׁתִּמְלִיכוּנִי עֲלֵיכֶם" ¹¹ (ר"ה טז, א). ממילא, אין כאן חתימה בשני ענינים, אלא הכל ענין אחד: מפני שהוא "מלך על כל הארץ", לכן הוא "מקדש ישראל ויום הזכרון", כדי שנקדיש יום זה לקבלת מלכותו ^{12,13}.

זוהי מהות עבודת היום של ראש השנה, להמליך עלינו את הקב"ה, ולהתפלל על פרסום מלכות זו בכל העולם כולו ¹⁴. התפלה בר"ה הרי היא בחלקה הגדול על גילוי מלכות שמים. "וַיֵּדַע כָּל פֶּעוּל כִּי אֵתָּה פַעֲלָתוֹ, וַיִּבֶן כָּל יִצְוֹר כִּי אֵתָּה יִצְרָתוֹ, וַיֹּאמֶר כָּל אֲשֶׁר נִשְׁמָה בָּאֶפֶס: ה' אֱלֹקֵי יִשְׂרָאֵל מֶלֶךְ, וּמַלְכוּתוֹ כָּל מִשְׁלָה". "ובכן תן פחדך ה' אלקינו על כל מעשיך, ואימתך על כל מה שבראת". כולן בקשות על כך שיתגלה כבוד מלכות שמים, שלא ישאר אף גוי אחד שלא מכיר במלכות שמים, כל שכן שלא ישאר אף יהודי אחד שלא מכיר במלכות שמים. כולם יכירו בכך שה' אלקי ישראל מלך, ומלכותו בכל משלה.

למה דווקא ראש השנה הוא היום שנקבע לעבוד בו על ענין זה, של הכרה במלכות שמים? כי הראשון שהכיר במלכות ה' היה אדם הראשון, ואדם הראשון נברא בראש השנה (ר"ן מס' ר"ה דף ג, א מדפי הרי"ף בשם הפסיקתא). אמנם אנו אומרים שהקב"ה הוא "אֲדוֹן עוֹלָם אֲשֶׁר מֶלֶךְ בְּטָרִם כָּל יִצְרִיר נִבְרָא" ¹⁵ - עוד לפני בריאת העולם כבר היה הקב"ה מֶלֶךְ ¹⁶ - אבל אז לא היה עדיין מי שיכיר במלכותו ויקרא לו "מֶלֶךְ", כי לא היו נבראים. רק אחרי שנברא העולם - "לַעֲתָ נַעֲשֶׂה בַחֲפָצוֹ פֶּלֶא" - אזי מלך שמו נקרא. אז היה כבר מי שיקרא לקב"ה מלך. נמצא, שההמלכה הראשונה של הקב"ה היתה ע"י אדם הראשון שנברא בר"ה. לכן עבודת יום ר"ה היא "תמליכוני עליכם". ביום זה אנו מעמיקים את הכרתנו במלכותו ית' בעולם, ומתפללים לפניו שכל העולם יגיע להכרה זו.

מלכות ה' לעומת מלכות בשר ודם

כשאנו עובדים בראש השנה על ההכרה במלכות ה', צריך להבין על איזה מין מלכות מדובר כאן.

הרמב"ם אומר: "בימי אנוש טעו בני אדם טעות גדולה". מה היתה הטעות? הם חשבו, שכשם שמלך בשר ודם רוצה שיחלקו כבוד לא רק לו אלא גם לעבדיו, והוא מעניש את מי שמבזה אותם, כי כבודם הוא כבודו ובזיונם הוא כבזיון המלך, כך גם מלך מלכי המלכים הקב"ה רוצה שיחלקו כבוד לעבדיו: לשמש, לירח ולכל צבא השמים. מה עשו? "התחילו לבנות לכוכבים הִיָּכָלוֹת, ולהקריב להן קרבנות, ולשבחם ולפארום בדברים ולהשתחוות למולם", כדי לכבד בזה את עבדיו ומשמשי של הקב"ה, ומזה התפתחה אחר כך עבודת כוכבים גמורה, שהתחילו לייחס

11. וכתב ב"מאור ושמש" (סוף חומש דברים, רמזי ר"ה, ד"ה ואמרו לפני בר"ה וכו'), שעל ידי עבודת "תמליכוני עליכם" של ר"ה, "על ידי זה יוסיף אומץ ליחד אלקינו בעת אמרו שמע ישראל כל השנה, שיוכל לקבל עליו עול מלכות שמים בקדושה על ידי המשכת הקדושה שהוא מושך עליו בר"ה... וזהו הפירוש ואמרו לפני מלכויות כדי שתמליכוני עליכם. שהכונה, שתאמרו המלכויות בר"ה בכל לבבכם, שעל ידי זה תמליכו את השם ב"ה כל השנה ברוב עוז", ע"ש.

12. ולכן, אם שכח לומר "מלך על כל הארץ", ואמר רק "מקדש ישראל ויום הזכרון" - יצא (שערי תשובה סי' תקפ"ב סק"ד). כי "מלך על כל הארץ" אינו ענין בפני עצמו, אלא הוא הגדרת תוכן קדושת היום, והרי הזכיר את קדושת היום, ולכן יצא. אבל אם היה "מלך על כל הארץ" ענין בפני עצמו, לא היה יוצא אם לא היה מזכירו. [ומ"מ ע"ש שרן בתפלת שחרית הדין כן, אבל המוספין - יתכן שלא יצא אם לא הזכיר מלכות בחתימת הברכה, ע"ש הטעם].

13. וכן לדעת רשב"ג (ר"ה לב, א), שכולל את קדושת היום בברכת זכרונות (ולא בברכת מלכויות), וחותרם בה "ברוך אתה ה', זוכר הברית, מקדש ישראל ויום הזכרון", צריך לומר דמאות קדושת היום היא שה' זוכר בו מעשי בני האדם ודן אותם לפי מעשיהם, וא"כ אין כאן חתימה בשני ענינים, אלא הכל ענין אחד: מפני שהוא "זוכר הברית", לכן הוא "מקדש ישראל ויום הזכרון", כדי שנקדיש יום זה להעלות בו זכרוננו לפניו לטובה. [נמודה רשב"ג לרבי (שסובר שכולל קדושת היום במלכויות), שגם ה"מלכויות" הן מתוקף קדושת היום כמו ה"זכרונות"; וגם רבי מודה לרשב"ג שגם ה"זכרונות" הן מתוקף קדושת היום כמו ה"מלכויות". אלא שנחלקו היכן ראוי יותר להזכיר את קדושת היום, שברכה הרביעית או בברכה האמצעית, כמבואר בגמ' (ר"ה סו).]

ולגבי יוה"כ, שגם שם חותמים "מלך מוחל וסולח לעונותינו ולעונות עמו בית ישראל, ומעביר אשמותינו בכל שנה ושנה, מלך על כל הארץ, מקדש ישראל ויום הכפורים", צ"ל ד"מלך מוחל וסולח" הוא ממהות קדושת היום, והוא ענין אחד עם "מקדש ישראל ויום הכפורים". ולגבי "מלך על כל הארץ" צריך לומר, שבכל עשרה ימים אלו ה' מראה את מלכותו במה שהוא דן ושופט את העולם (רש"י ברכות יב, ב ד"ה המלך הקדוש), ולכן בכל עשיית אומרים "המלך הקדוש" ו"המלך המשפט", וא"כ גם זהו ממהות קדושת היום, דמכא זה שהוא מלך העולם הוא דן אותנו וסולח לעונותינו ביום הזה, והכל ענין אחד.

14. לכן, בניגוד ליוה"כ של שנת היובל, שם נאמר רק "תַּעֲבִירוּ שׁוֹפָר כָּכָל אֶרֶץ" (ויקרא כה, ט), בראש השנה לא נאמר "תַּעֲבִירוּ שׁוֹפָר", אלא "יוֹם תְּרוּעָה יְהִי לָכֶם" (במדבר כט, א). כי בר"ה לא די רק בהעברת שופר, אלא כל היום במהותו הוא "יום תרועה" - יום של קבלת מלכות שמים ע"י התרועה. "תמליכוני עליכם... ובמה? - בשופר" (ר"ה טז, א). ונ"י ריטב"א שם שביאר, דכמה - בשופר" מתייחס לא רק אל הזכרונות, אלא גם אל המלכויות. וזו מהות היום ועבודתו.

15. ראוי להזכיר כאן את הידיעה החשובה והנחוצה - הביאור בספרים הרבה אין קץ - מה שכתב רבי משה מפרעמסלא (תלמיד המהרש"ל) בספרו "מטה משה" (חלק ראשון אות ל"א) וז"ל: "מצאתי כתוב, כל מי שמכוון בעת התחלת אדון עולם, כתב רבי יודא חסיד ורב האי גאון ורב שירא גאון, ערב אני בדבר שתפלתו נשמעת, ואין שטן מקטרג על תפלתו, ואין לו שטן ופגע רע בר"ה וביובל"כ בתפלתו, ואויביו נופלים לפניו, וי"א אף יצר הרע משלים אתו... ואפשר שמזה נתפשט המנהג שאומרים אותו קודם כל ברכה ותהלה". עכ"ל.

16. מה המשמעות של מלכות ה' כשאלו נבראים למלוך עליהם? - ע"י הערה 18.

אלוהות לכווכבים עצמם¹⁷ (כמבואר כל זה ברמב"ם, ריש הל' עבודת כוכבים).

והנה, המתבונן היטב בלשון הרמב"ם יבחין, שהגדיר את מחשבתם של אנשי דור אנוש [לעבוד את הכוכבים כדי לכבד בזה את הקב"ה] לא רק כטעות בהבנת רצון ה', אלא כטעות קשה בסברה ("בימי אנוש טעו בני אדם טעות גדולה, ונבערה עצת חכמי אותו הדור"). וקשה לכאורה: מה כאן הטעות בסברה? הרי סברת אנשי דור אנוש נראית לכאורה הגיונית מאד! הרי מלך בשר ודם באמת רוצה שיכבדו את שריו ופקידיו, ומי שמזלזל בהם הוא כפוגע במלכותו. מדוע א"כ לא ירצה גם הקב"ה שישתחוו לשריו ועבדיו ויכבדו?

נראה לבאר, שהטעות הגדולה שבמחשבה זו, היא חוסר הבנת ההבדל המהותי שבין עבדיו של מלך בשר ודם לעבדיו של מלך מלכי המלכים הקב"ה. מלך בשר ודם זקוק באופן הכרחי לעבדים שלו. אם לא יהיו לו עבדים הסרים למשמעתו - הוא לא יוכל לממש את מלכותו. אם הצבא והשרים יחליטו שלא להכיר במלך, המלך יוכל לצעוק ברחובות מבוקר עד ערב "אני המלך", ושום דבר לא יעזור לו. לא תהיה לו מלכות. לכן דורש מלך בשר ודם מנתיניו לכבד גם את שריו ועבדיו, שכן בלעדיהם תתבטל מלכותו.

לא כן אצל הקב"ה. הקב"ה אינו זקוק לעבדים כדי לממש את מלכותו. אמנם יש לו לקב"ה שרים, שר צבא (יהושע ה, יד) ושר הפנים (ברכות נא, א) ושר של אש (פסחים ק"ח, א) ושר של ברד (שם) ושר של ים (שם, ב; גיטין סח, ב) ושר חמץ ושר צנה (סנהדרין קח, ב) ועוד שרים רבים ונכבדים מאלה, אבל האמת היא שהקב"ה לא זקוק לשרים האלה. הוא יכול לעשות כל אשר יחפוץ גם בלי עזרתם, וגם לאחר שהם נמצאים - הם אינם יכולים לעשות דבר. הקב"ה לבדו, הוא עשה עושה ויעשה לכל המעשים, ולא השרים. הוא לבדו משנה עיתים ומחליף את הזמנים, ומסדר את הכוכבים, ואין שום כח אחר זולתו. ממילא אין לקב"ה צורך שיכבדו את שריו ועבדיו, וממילא זוהי "טעות גדולה" לחשוב שהקב"ה מעוניין שיכבדו; טעות שהיא שורש לעבודה זרה, כי היא מצביעה על חוסר הבנת אפיקה של מלכות שמים, שהיא מלכות שאינה זקוקה לעוזרים ומסייעים^{19,18}. זהו שאומרים בתפלת שמונה עשרה (בברכת אבות), שהקב"ה הוא "א-ל-עליון". מה פירוש "א-ל-עליון"? אחד הפירושים הוא, שהקב"ה אינו כמלך בשר ודם שזקוק באופן הכרחי לעבדיו (וממילא הוא אינו בדיוק עליון עליהם, אלא תלוי בהם), אלא מלך כזה, שאינו זקוק לאף אחד כדי להוציא את רצונו אל הפועל. זהו "א-ל-עליון".

מלכות ה' - על כל העולם כולו

זה התוכן של ברכת מלכויות, שה' לבדו הוא מלך על כל העולם, ואינו צריך לשום כח אחר. זו הברכה הראשונה משלש הברכות של ר"ה, ברכת מלכויות. ה' לבדו מנהיג, הוא עשה והוא עושה את כל המעשים, ואין שום דבר שקורה בלי השגחתו. על כל זה צריכים לחשוב בר"ה, וזו היא העבודה הנדרשת מעמנו בר"ה, לדעת שאפס זולתו, לדעת "כי ה' הוא האלקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד". אין שום דבר חוץ מהקב"ה.

הרי אחד מהפסוקים של ברכת מלכויות הוא: "כֹּה אָמַר ה' מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וְגָאֵל ה' צָבָאוֹת, אֲנִי רִאשׁוֹן וְאֲנִי אַחֲרֹן וּמִבְלָעָדִי אֵין אֱלֹקִים" (ישעיהו מד, ו). והקשו על כך²⁰, שלומר שה' הוא "מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל" זה לא מספיק, כיון שאין כאן המלכות ה' אלא על ישראל, ולא על כל העולם כולו. [וכמו שאמרו בגמרא על הפסוק "זִמְרוּ לַמֶּלֶךְ כִּי נִזְמְרוּ" (תהלים מז, ז), שאין להשתמש בו למלכויות, כיון "דלא אמליכתיא אלא על אומה אחת" (רש"י ר"ה לב, ב ד"ה זמרו למלכנו)]. והסבירו בזה, שהפסוק "כֹּה אָמַר ה'" וכו' משמש למלכויות לא בגלל שנאמר בו שה' הוא "מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל", אלא בגלל מה שנאמר בהמשך הפסוק - "אֲנִי רִאשׁוֹן וְאֲנִי אַחֲרֹן, וּמִבְלָעָדִי אֵין אֱלֹקִים". והגם שבתיבות אלו לא מוזכרת מלכות, מ"מ הרי זה כפסוק "שמע ישראל", שאמרו בגמ' שהוא "כשר" למלכויות אע"פ שלא מוזכרת בו מלכות (ר"ה לב, ב), כי העיקר של מלכויות הוא להכיר שה' אחד, ושאר שום כח אחר חוץ ממנו²¹. אם מבינים שאין שום כח בעולם חוץ ממנו ית' - זו מלכות, וזוהי עבודת המלכות של ר"ה.

אנו צריכים להשתדל כבר עכשיו בימי אלול להתחזק בהכרה הזו. להגיע לכך שבר"ה נוכל באמת לדעת שה' אלקי ישראל מלך ומלכותו בכל משלה. גם על אומות העולם, וגם על הרשעים שבאומות העולם איננו מתפללים שימותו, רק שידע כל פעול כי אתה פעלתו ויבין כל יצור כי אתה יצרתו, ויאמר כל אשר נשמה באפו ה' אלקי ישראל מלך ומלכותו בכל משלה, שזה תיקון העולם, שכלם יכירו שה' אלקי ישראל מלך ומלכותו בכל משלה. כל שכן שאנו צריכים לפני כולם להבין את זה ולהפנים את זה שהקב"ה הוא מלך ואפס זולתו, ואם אנו עושים את זה וחוגגים את המלכות ה', אז באמת "אֵין אֱלֹהִים מִשְׁמַנִּים וְשֵׁתוֹ מִמֶּתֶקִים כִּי חֲדָתָה ה' הִיא מְעֻזָּם", ונפכת ונחתם עם כל בית ישראל לחיים טובים ולשלום, אמן.

השיחה נערכה לפי קוצר דעתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

17. ועי' עוד בזה ב"נפש החיים" שער ג' פ"ט.

18. ויש להוסיף עוד, שמלכות ה' לא רק שאינה נצרכת לשרים ועבדים, אלא גם לנתינים היא אינה נצרכת, כפי שאומרים בתפלה: "אדון עולם אשר מלך בטרם כל יציר נברא". מה המשמעות של מלכות ה', כשאין נבראים למלוך עליהם? - המשמעות היא, שגם במצב כזה הקב"ה יכול לעשות כל מה שירצה. כי המלוכה, אין עיקר ענינה השליטה על אחרים, אלא עיקר ענינה הוא שהמלך אינו מוגבל, ויכול לעשות כל אשר יחפוץ. [מלכא - מאי דבעי עביד. שהמלך פורץ גדר... ואין מוחין בידו] (פסחים קי, א). ורק ממילא יוצא מזה גם ענין השליטה על אחרים. שכיון שהמלך אינו מוגבל, ממילא הוא שולט על האחרים - במידה והם קיימים - ועושה בהם מה שהוא חפץ, ואין מי שיעכב בידו. [ומה שמוכר בזה] שסיבת בריאת העולם היתה כי "אין מלך בלא עם", ואם אין צבא למלך ואין מחנה למלך על מה הוא מולך" (פרקי דר"א פ"ג), זהו רק כדי להוציא את המלכות אל הפועל, ולגלותה. אבל באמת ובעצם, גם בלי עם - הקב"ה מלך].

19. וב"בני יששכר" באר את טעות אנשי דור אנוש על פי המבואר בגמרא, שאוריה החתי מורד במלכות היה, כיון שאמר בפני דוד המלך "וְאֲדֹנִי יוֹאֵב" (שמו"ב יא, א), "וזהו מרד שֶׁקָרָא אֲדוֹן בְּפָנֵי הַמֶּלֶךְ" (רש"י קידושין מג, א), "דלא אורח ארעא לקבל עליו מרות אחרים בפני המלך" (רש"י שבת נו, א). הרי לנו, שאף שרצון המלך שיכבדו את הממונים מטעמו, כשר הצבא וכד', אין מקום לכבד בפני המלך, והמכבדים בפניו הרי הוא מזלזל ומורד במלך. וכן באנשי דור אנוש: אילו הכירו שהקב"ה "מלא כל הארץ כבודו", לא היו מעזים לכבד בפניו את הממונים על ידו. אך טעותם היתה, שהתייחסו לקב"ה כמצוי "במקומו" בלבד, ועל כך הם נתבעו ("בני יששכר" מאמרי חודש תשרי, מאמר י"א אות ט"ו).

20. עי' "שם משמאל" (ר"ה תרע"ח ד"ה בש"ס ר"ה).

21. וכמו שכתב המאירי: "שֶׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד"; וְיִדְעָתָּה הִיּוֹם וְהַשָּׁבָת אֵל לִכְבֹּד [כ"י] ה' הוּא הָאֱלֹקִים בְּשֵׁמִים מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתַּחַת אֵין עוֹד"; "אֵתָּה הָרָאָת לְדַעַת כִּי ה' הוּא הָאֱלֹקִים [אין עוד מִלְבָּדוֹ] - כולם מלכויות הם [הגם שלא מוזכרת בהם מלכות], ורשאי להזכירם במקום מלכות. שהאחדות הוא קבלת עול מלכותו, ושוללת הממשלה מכל אחר" (בית הבחירה" למאירי ר"ה לב, ב). וכן יש לומר על הפסוק "וּמִבְלָעָדִי אֵין אֱלֹקִים".